

Lapsuuden salaovi

■ Helena Telkänranta

Kodin vanhasta kaapista löytyy yllättäen salaovi, jonka kautta pääsee toiseen maailmaan. Tämä saduista tuttu teema saattaa olla suosittu siitäkkin syystä, että moni lienee kokenut saman myös todellisuudessa. Huonekalu ei silloin ole kaappi vaan lapsuudenkodin kirjahylly, ja yhden salaoven sijasta siellä on lukuisia avaruuden madonreikiä, joista pääsee pujahtamaan toiseen paikkaan ja aikaan. Sen jälkeen kun olin itse nelivuotiaana tullut oppineeksi lukemaan perinteisellä suomalaisella akuankkamenetelmällä, kirjahyllyn edessä seisovasta nojatuolista tuli kuin avaruusalus, jolla pääsi seikkailemaan yhä uusiin maailmoihin.

Erytisen hypnotisoituneena luin viisiosaista kirjasarjaa nimeltä *Tietojen kirja*. Tämä sotien jälkeiseltä ajalta peräisin oleva vakavilmeinen, nahkaselkäinen sarja edusti kansansivistyksellistä pyrkimystä antaa lukijalle kokonaiskuva jokaisesta luonnontieteen alasta, ja sen pienellä prantätty kerronta oli jo tuolloin tyyliltään ihasuttavan vanhahtavaa. Sen sivuilta tulivat tutuiksi niin Pasteurin löydöt mikrobien aikaansaannoksista kuin maailman vuoristot.

Tässä kaikessa tosin oli se varjopuoli, että kun ihminen ehti pienenä päästä tällaisten herkkujen makuun, suomalaisesta koulujärjestelmästä tulee melkoinen kulttuurisokki. Oli kihisevän vaikeaa yrittää istua paikallaan kansakoulun pulpetissa ja harjoitella kiltisti tavaamista, kun kotona oli odottamassa kesken jäänyt kirjan luku siitä, miten mendelistisen periytymisen lainalaisuudet näkyvät eriväristen marsujen risteytysten toisessa ja kolmannessa jälkeläispolvessa.

Kodin kirjahyllyssä yksi suosikeistani oli massiivinen tietosanakirjasarja, jonka nimi hiukan lyhytnäköisesti oli *Uusi tietosanakirja*. Selailtuani sitä aikani eri puolilta tulin siihen

tulokseen, että oli tullut aika ottaa vastuu omasta sivistymisestääni, ja päätin lukea koko sarjan. Hanke tosin päättyi vähemmän kunniakkaasti kuin joidenkin tuttujen vastaavat lapsuuden lukemisharrastukset: innostustani riitti suunnilleen aboriginaaleihin asti.

Näiden kaikkien kummallisuuksien takana yksi merkittävä tekijä varmaankin oli se, että isäni työn takia muutimme tuolloin usein, ja jo kahdeksanvuotiaana olin ehtinyt asua kuudessa eri kaupungissa kahdella eri mantereella ja käydä kolmea eri koulua. Kun sen lisäksi olin muutenkin aina ollut melko omituinen lapsi, elämäni ei juuri sisältynyt varsinaisia ystäviä. Epämääräinen ulkopuolisuuden ja väärässä paikassa olemisen tunne oli siinä määrin vakituinen olotila, että kirjojen tarjoama pakotie tuntui aina yhtä tervetulleelta. Toisaalta ystävien puuttumisesta oli se etu, etten tiennyt, että kaikki muut lapset eivät käytä iltapäiviään lukemalla aikuisille tarkoitettuja tietokirjoja. Kirjojen ahmiminen tuntui siis aivan normaalilta tavalta ottaa selvää, mitä maailmassa on ja millaiseksi ihmiseksi minä voisin tulla.

Onnekasta lukuintoni kannalta oli, että vanhempieni kirjahylly peitti kokonaisen seinän. Sen runsaasta tarjonnasta osui sitten eräänä päivänä käsiini elämäni käännteentekevin lukukokemus. Jälkiviisaasti voi tietenkin arvella, että kiinnostuksen kohteeni viittasivat jo valmiiksi niin selvästi luontoon ja tieteeseen, että ilmankin tätä kirjaa olisin luultavasti päätenyt myöhemmässä elämässäni samoihin valintoihin ja samaksi ihmiseksi. Silti on yksi tietty kirja, jota lukiessani minulle valkeni perinpohjaisesti, kuka minä olen ja mihin aion elämäni käyttää: Jane Goodallin *Ystäväni simpanssit*. Tämän tiiliskiven kanssa istuin kahdeksanvuotiaana kirjoituspöydällä

pitkät iltapäivät, totaalisesti uppoutuneena Goodallin urauurtaviin havaintoihin ensimmäisenä luonnonvaraisten simpanssien käyttäytymisen tutkijana. Kiehtovaa oli ilman muuta sekin, että kirjan mukana pääsi Afrikan viidakoihin, mutta lähtemättömimmän vaikutuksen pieneen mieleeni teki aiheen käsittelytapa. Goodallilla on kyky olla kirjoittaessaan samaan aikaan empaattinen eläimiä kohtaan ja tieteellisen analyttinen niiden käyttäytymistä analysoidessaan. Nimenomaan tämä ajattelutapa oli se, jonka kohdalla tunnistin, että tähän minä kuulun ja tätä haluan omalla elämälläni viedä eteenpäin.

Lukuharrastuksiani suuntasi muutenkin melko lailla se, että eläimet olivat koko lapsuuteni ajan kiinnostavinta, mitä tiesin. Siinä vaiheessa kun tämä johti lintuharrastuksen alkamiseen kymmenvuotiaan intohimolla, rakkaimmaksi kirjakseni muodostui punaisiin kangaskansiin sidottu, sittemmin yhä nuhraantuneempi ja eri puolilta kokoon teipattu Olavi Hildénin *Retkeiljän lintuopas*.

Yksi lapsuuden hienoja puolia on se rauhallinen itsestään selvä varmuus, jolla silloin vain yksinkertaisesti tietää, miksi tulee isona. Itse olen täsmälleen yhtä huolellisesti harkitun ja rationaalisen päätöksenteon seurauksena kahdeksanvuotiaasta asti tiennyt, että aikuisena kirjoittaisin kirjoja. Ja yhtä itsestään selvää oli, että ne olisivat nimenmaan tietokirjoja. Kaunokirjallisuuteen suhtauduin alentuvalla ylenkatseella: sehän ei kerro Todellisuudesta, vaan koostuu pelkistä keksityistä tarinoista, pois se minusta. Lapsuuteni ja nuoruuteni ajan luinkin enimmäkseen tietokirjoja. Vasta aikuisena, kun autuaan tietämättömyyden antaman itsevarmuuden tilalle alkoi karttua edes hiukan elämäkokemuksen tuomaa nöyryyttä, aloin oivaltaa, että juuri todellisuudestahan kaunokirjallisuuskkin kertoo. Se vain tekee sen toisin keinoin ja keskittyy eri osiin todellisuudesta, kuten ihmismielen sisäisiin liikkeisiin ja ihmissuhteiden psykologiaan.

Kaunokirjallisuus tarjoaa monille tilaisuuden ottaa hetkeksi lomaa arkitodellisuudesta, ja toki itsekin harrastan lukijana myös eskapismia ja fantasiamaailmaan pakenemistä. Erityisesti sen yhtä alalajia: voiko nimittäin mikään tehdä fantasiasta

huikeampaa kuin tieto, että se on ainakin osaksi totta? Kouluiässä uppouduin varhaisten napa-rekkeilijöiden ja vuorikiipeilijöiden kokemuksiin, aikuisena siirryin ajassa lisää taaksepäin ja jäin koukkuun Björn Kurténin fiktion neandertalaisten ja cromagnonin ihmisten suhteista, kuten klassikkoon *Musta tiikeri*. Loogista jatkoa sille oli ahmia Jean Untinen-Auelin *Luolakarhun klaani* -kirjasta alkava kolossaalinen sarja. Viimemainittua lukiessa tosin vähän häiritsee se, että cromagnonin ihmiset hoitavat sosiaalisia kuvioitaan samojen kulttuuristen tottumusten mukaan kuin amerikkalaiset esikaupunkien kotirouvat. Jääkauden aikaisten eläinten, maisemien, varusteiden ja työtapojen kuvaus on kirjoissa silti komeaa ja paleontologisesti tarkkaa. Saman vaikuttuneen tunteen on tuottanut sänkyni vieressä tällä hetkellä lojuva iltalukeminen: Seppo Vuokon ja Tom Björklundin jääkauden aikaisesta luonnosta kertova tietokirja *Mammutin aika*.

Kun jostakusta tulee isona tietokirjailija, myös suhde kirjoihin muuttuu. Niitä lukiessaan tulee samanaikaisesti katselleeksi ammatillisin silmin tekstin taakse: miten kirjoittaja rytmittää lauseensa ja kappaleensa, miksi hän on päätenyt juuri tähän jäsentelyyn. Ehkä siksikin aikuisen iän lukukokemuksissani on korostunut ennen kaikkea ihailu kristallinkirkaasti ajateltua ja taitavasti kirjoitettua tekstiä kohtaan. Tämän taidon mestareita ovat muun muassa Richard Dawkins, Daniel Dennett ja Steven Pinker. Älyllisesti palkitseva tietokirja herättää lukijassaan myös voimista suurimman eli tunteen. Oivaltamisen ilo, elämän monimuotoisuuden herättämä ihailu tai tunne vastuusta maailman elollisia olentoja kohtaan ovat sellaisia tunteita, joita ei voisi olla olemassa ilman tietoa.

Tunteen merkitystä tiedon perillemenossa havainnollistaa vielä yksi lapsuuden lukukokemus. Näennäisesti pienetkin asiat voivat tehdä suuren vaikutuksen lapsen mieleen, ja omalla kohdallani tällainen oli kirjankanteen liimattu laastari. Ympäristöongelmien olemassaoloon havahduin nimittäin sitä kautta, että joskus alle kymmenvuotiaana käsiini päätyi vaihteeksi lapsille tarkoitettu tietokirja, jonka kannessa oli värikäs maapallon kuva. Kovan, kiiltävän kan-

nen pintaan oli liimattu maapallon päälle aito laastarilappu. Kirjan nimi alkoi suurin kirjaimin SOS, ja loppuosa, jonka tarkka sanamuoto on jo painunut lapsuusmuistojen unholoasastolle, taisi olla jotain sellaista kuin *Hätäsänoma maapallon puolesta*. Nykyisiin korviin se toki kuulostaa naiivilta, mutta tuolloin 1970-luvulla kirjoja ympäristöongelmista oli vielä erittäin vähän, joten dramaattinen nimi luultavasti oli melko oikean painoinen tehokeino kertomaan ongelman vakavuudesta. Vielä tehokkaammin tämän saman viestin, että nyt on todellinen hätätilanne kyseessä, välitti lapsensilmäni kuitenkin se, että kirjan kannessa oli ihan oikea laastari. Samalla se tuntui myös lohdulliselta – viestiltä siitä, että maapalloa voi auttaa.

Luultavasti tämä kirjankannen laastari välitti tunnetasolla samaa viestiä, josta olen erittäin vuosikymmeniä myöhemmin kuullut silloin tällöin palopuheita, muun muassa omasta suustani: miten tärkeää on ratkaisukeskeisyys, kun nykyihmisille viestitään ympäristöasioista. Jos teksti painottuu erittelemään tarpeeksi tarkasti, mitä etuja ja haittoja mistäkin ratkaisusta olisi ja miksi, lukija oppii erottamaan heikompi ratkaisuja tehokkaammista, mutta lisäksi saavutetaan toinen tärkeä etu. Kun tekstissä analysoidaan erilaisia ratkaisuja, lukukokemuksen sivutuotteena lukijassa vahvistuu kokemus, että ratkaisuja todella on olemassa. Joten ongelmia ei tarvitsekaan paeta sulkemalla silmät, vaan maailmasta voi ja kannattaa välittää.

Kirjoittaja on eläin- ja ympäristöaiheisiin erikoistunut tiedetoimittaja ja tietokirjailija. Seuraavassa lehdessä elämänsä tietokirjoista kertoo akatemiaprofessori Markku Leskelä.

Kaipaatko kokous-, seminaari- ja ryhmätyöskentelytiloja?

Kysy Tieteiden talosta

Kokouspaikka keskellä kaupunkia

Ryhmätiloja ja luentosaleja 18–135 hengelle

Ajanmukaiset AV-laitteet, verkkoyhteys sekä vahtimestarin palvelut sisältyvät edullisiin hintoihimme Kokoustarjoilut Tiedekahvilasta

Pyydä tarjous tilaisuudellesi jo tänään!

**Tieteiden talo
Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki
puh. (09) 228 69265
tieteidentalo@tsv.fi
www.tieteidentalo.fi**